

Kultuuripärand ja digitaalne lugemine: raamatu ja platvormi vahel

Maarja Ojamaa, Peeter Torop

Teesid: Kultuuripärandi säilimine kultuurimälus, selle osalus kultuuriidentiteedi väärtustamises ja kultuuri kestlikkuse tagamises sõltub tema meelespidamise viisidest. Tänapäeval on nendeks viisideks transmeedialisus ja digitaalne lugemine. Pärandi vahendajatena ilmuvad raamatute kõrvale digitaalsed platvormid. Nende eesmärk on ühtlasi kultiveerida uusi kirjaoskusi, mis ei põhine üksnes verbaalsel emakeelel, sest kultuuris osalemine eeldab üha enam ka pildiliste ja helilis-pildiliste märgisüsteemide valdamist nii tõlgendamises kui eneseväljenduses. Artikkel põhineb TÜ transmeedia uurimiserühma kogemusel (humanitaar)hariduslike platvormide loomisel, tuues selle pinnalt välja mõned digitaalses keskkonnas eriti selgelt esile tulevad kultuurisemiootilised printsiibid.

DOI: 10.7592/methis.v21i26.16910

Võtmesõnad: digitaalne lugemine, transmeedialisus, digitaalsed platvormid, kultuuripärand, kultuurisemiootika

Sissejuhatus

Kultuuripärandi säilimine kultuurimälus, selle osalus kultuuriidentiteedi väärtustamises ja kultuuri kestlikkuse tagamises sõltub tema meelespidamise viisidest. Suulises kultuuris tagab meelespidamise kordamine ja varieerimine. Kirjalik pärand püsib kultuurimälus lugudena ja tekstidena. Tekstide säilimise tagas nende trükkimine ja paljundamine. Mida suurem on ajavahe kultuuripärandi sünni ja tekstina avaldamise vahel, seda olulisem on avaldamise sidumine tõlgendamisega, pärandisse suhtumise värskendamisega. Just seda rolli täidab kõige paremini raamat. Raamat kui trükitud ja köidetud tekst on kõige lihtsam viis kultuuripärandit säilitada. Kuid raamatu võimuses on olla kultuuritekst (vt ka Kroó 2019, Torop 2019), kultuuripärandi tõlgendusruum, mis võib sisaldada lisaks pärandtekstile ka saatesõnu, kommentaare, illustratsioone, dokumente, sõnastikke jms. Kultuuritekstina muutub raamat kultuurimudeliks, mis peegeldab suhet pärandi ja kaasaja vahel. Seda võib väljendada juba raamatukaas, mis osutab kas teatud tõlgendusele või kultuuriväärtusele (vrd Sonzogni 2011, 4). Trükimeedia ainuvõimu kadudes võib raamatukaas väljendada ka intermeedialisust. Näiteks Andrus Kivirähki raamatu „Rehepapp. November“ uustrükk kaanepildiga ekraniseeringust on näide trükimeedia ja audiovisuaalse meedia seostest. Seega on tänapäeva kultuuris tekstilisuse kõrval oluline ka meediumilisus kui sama sõnumi pisut teistsuguse tõlgendamise võimalus. Rist- ja

transmeedialisuse mõisted tähistavad siinkohal ühe sõnumi või loo vahendamist eri meediumite kaudu, olgu siis koordineeritud viisil või kultuurikandjate spontaanselt loominguilisusest lähtuvalt.

Digikultuur on toonud kaasa võimaluse muuta staatilist trükiteksti dünaamiliseks. Teksti digiteerimine võimaldab tema vahendamist digitaalsel platvormil. Platvorm avaramas tähenduses tähistab uue meedia vahendavat keskkonda laua- ja sülearvutitest tahvlite ja lugeriteni. See võimaldab teksti aktiivselt lugeda erisuguste ekraanide vahendusel, millega kaasneb võimalus kaasata verbaalse teksti lugemisse audiokommentaare, audiovisuaalseid näited, muusikalist tausta jne. Kui raamatus on tekstile lisanduvad tõlgenduslikud materjalid lõplikult kinnistatud, siis digiraamat pakub mitmesuguseid linke ja valikuid, mis muudavad lugemise dünaamilisemaks, kuigi võivad ka takistada keskendumist. Platvorm kitsamas tähenduses tähendab lugemise kontseptualiseerimist, ühte teksti esindavate ja tõlgendavate tekstide ning fragmentide mõtestatud kooslust, mis luuakse hariduslikel eesmärkidel või elukestva õppe puhul ka kultuuripoliitilistel eesmärkidel – sooviga väärtustada kultuurpärandit tänapäevases kultuurikeskkonnas.

Digitaalne lugemine on siinses käsitluses kontseptuaalse terviku lugemine, vaatamine ja kuulamine platvormil, kus paiknevad koos primaarsed ja sekundaarsed tekstid (ja/või nende fragmendid), tõlgendused, intersemiootilised tõlked ja kasutusjuhendid. Sellisel tervikul on selgelt transmeedialine iseloom. Olgugi et platvormiseerumises, eriti hariduse kontekstis (van Dijk jt 2018, 117–136; Ibrus ja Rajahonka 2019, 105–111) on omajagu ohte nähtud, vajab internetis leiduv infoküllus piiritlemist ja korrastamist. Võimaluse selleks pakuvad digitaalsed hariduslikud platvormid. Hariduse kättesaadavust avaliku hüvena ja selle mitmekesisust ohustavad enim korporatiivset ärihuvi teenivad rahvusvahelised platvormid, samal ajal kui nüüdisaegsed kohaliku kultuuri fookusega digikeskkonnad võivad identiteedi järjepidevust ja kultuuripärandi elushoidmist toetada. Samuti kultiveerivad need tänapäevast kirjaoskust või täpsemalt kirjaoskusi. Need ei põhine enam üksnes verbaalsel emakeelel, sest kultuuris osalemine eeldab üha enam ka pildiliste ja helilis-pildiliste märgisüsteemide valdamist.

Nendest eeldustest lähtudes oleme Tartu Ülikooli transmeedia uurimisrühmaga loonud veebikeskkonna „Haridus Ekraanil“, mis täieneb pidevalt eelkõige keskkooliõpilastele suunatud digitaalsete õppematerjalidega. Nüüdseks on vaba ligipääsuga kättesaadavad 5 suuremat terviklikku platvormi, mille lähtekohaks on mõni eesti ekraniseering:

- Arvo Kruusementi „Kevade“ (<https://kinoklassika.haridusekraanil.ee>),
- Rainer Sarneti „November“ (<http://kirjandus.haridusekraanil.ee>),
- Moonika Siimetsa „Seltsimees laps“ (<https://ajalugu.haridusekraanil.ee>),

Tanel Toomi „Tõde ja õigus“ (<https://identiteet.haridusekraanil.ee>),
 Jaan Tootseni „Fred Jüssi. Olemise ilu“ (<https://loodus.haridusekraanil.ee>).

Iga alusteksti puhul oleme oluliseks pidanud selle seoseid teiste tekstidega ning pakkunud suuniseid laiemaks kultuuriliste vahendusprotsesside analüüsiks. Käesolevas artiklis toome senise kogemuse pinnalt välja mõned kultuurisemiootilised printsiibid, mis digitaalses keskkonnas eriti selgelt esile tulevad.

Teksti piirid ei kattu raamatu piiridega

Sajanditepikkune raamatukeskne tekstikultuur seisab digitaalse lugemise ajastul silmitsi oluliste muudatustega. Ülekanne paber kandjalt ekraanile toob enesega kaasa mitmeid tähendusloomelisi nihkeid, mis ühtlasi püstitavad küsimuse teksti ja sellega ka analüüsiühiku piiridest (vt Bolin 2010, 74). Haridussemitootik Gunther Kress (2003, 48) on kõrvutanud sõnalises plaanis üht ja sama teksti paberil ja ekraanil ning kirjeldanud selle ümberkorraldumist kirjaloo­gikalt pildiloo­gikale. Verbaalne ja lineaarne korrastatus asendub sel juhul visuaalse ja ruumilise­ga. Seejuures ei peaks silmas pidama vaid illustreerivate piltide arvu kasvu, vaid ka selliste tunnuste nagu üleval-all, vasakul-paremal, keskel-servas jm, s.o kogu graafilise kasutajaliidese kasvavat rolli tõlgendusprotsessides. Ka Gutenbergi ajastu vaikiv kokkulepe, et märgikandja ja trükiteksti vorm (tähtede šrift, suurus, värv, lehe kül­jendus jms) peaksid jääma nähtamatuks, vaid sisuplaani mehaaniliseks vahenda­jaks, saab digitaalses keskkonnas rikutud.

Visuaalsuse esiletõus ümbritsevas kultuuriruumis mõjutab selgelt aga ka luge­miskogemuse psühholoogilist poolt. Kui sõnade lugemine paneb tööle kujutlusvõime, siis materjali selleks saame oma kultuurimälust, mis tuginebki varasemale kultuuri­kogemusele. Esmakohtumisel mõne tekstiga integreerib lugeja selle omale teada­olevasse eri meediumite ja diskursuste tekstivõrgustikku, teksti tähenduskihistusi kas aktualiseerides, varjutades või neid juurde lisades. Ka platvormide „Haridus Ekraanil“ raames oleme täheldanud, kuidas võimalus reflekteerida loetud teksti üle pildilises vormis – näiteks temaatilise kollaažina – köidab ka neid õpilasi, kes muidu lugemist oma meelistegevuste hulka ei arva. Teisisõnu, metakeel ühtlasi taasloob objekti. Siinjuures on kindlasti oluline rõhutada, et selline domineerivate märgisüs­teemide vahetumine ei viita raamatute, ammugi sõnaliste tekstide kadumisele, vaid just tekstide loomist ja vastuvõttu kujundavate kultuuriliste loogikate dünaamikale. Uued praktikad ei saagi asendada näiteks romaanide paberil lugemist, kuid tulevad selle kõrvale ja pakuvad lisavõimalusi tekstiga suhtlemiseks ning seni varjus olnud tekstikihtide aktualiseerimiseks.

Meediumipiiride käsitlemine ainuüksi eristavas ja väljasulgevas funktsioonis on meediauuringutes juba minevik ning nende konvergeerumist maksab julgemalt arvestada ka kultuurihariduse kontekstis. Metodoloogilist tuge selleks pakuvad rist- ja transmeedialisuse kontseptsioonid (Ojamaa 2019, Ojamaa jt 2019), mis mõlemad tuginevad intersemiootilise tõlke mehhanismile ja seisnevad kahes vastassuunalises kommunikatsiooniprotsessis. Ristmeedialisuse all peame silmas eri meediumite tekstide lõimimist üheks terviklikuks sihttekstiks. Transmeedialisuse mõiste aga tähistab siinkohal ühe teksti pihustumist eri meediumite tekstideks kogu kultuuri-ruumis. Ristmeedia suund peegeldab seega koordineeritud kommunikatsiooniprotsesse, millega eri meediumite vahendite kaalutletud kombineerimise kaudu suunatakse sihtauditooriumini terviklik sõnum. Transmeedia suund on aga seotud enam kultuuri autokommunikatiivsete (Lotman 2001, 20–35) ja eneseregulatsiooniprotsessidega, mida iseloomustab ennustamatus (Lotman 2013a) ja kultuuriliikmete individuaalsest loomingulisusest tulenev spontaansus. Nii leiavad kultuuripärandi kaanonisse kuuluvad teosed perioodilist tõlgendamist parasjagu olulisemates meediumites. Tammsaare „Tõde ja õigus“ ei saanukski jääda üksnes romaanisarjaks, vaid on loomulik, et eesti kultuuris on selle pinnalt loodud ka teatrilavastusi ja mängufilme, kõnelemata üksikute motiivide pihustumisest visuaalsete, verbaalsete, heliliste meediumite tekstideks. Nende pinnalt tekkiv omajagu hajus transmeedialine tervikukujutelm eksisteerib üksnes mentaalsel tasandil ehk mälus. Ristmeedialise võttena saame aga käsitleda koordineeritult Tanel Toomi „Tõe ja õiguse“ linastumise ajal uues (filmi tegelaste piltidega) kujunduses välja antud raamatusarja, veebipõhist õppeplatvormi „Identiteet Ekraanil“ jne. Kirjanduslike uudisteoste ilmumisega käivad üha sagedamini kaasas treilerid ja sotsiaalmeediaprofiilid, eriti lastele suunatud tekstidest võivad välja kasvada terved kaubamärgid, nagu see Eestis on toimunud koeratüdruk Lotte narratiivse maailmaga (vt Herman 2009).

Sellise rist- ja transmeedialise kultuuri-ruumiga kohastumisest sõltubki pärandi haridusliku-kultuurilise funktsiooni jätkusuutlikus. Pedagoogilises valguses on seejuures jällegi oluline rõhutada, et tähendusloome plaanis ei ole tegemist mitte asendusega, vaid tõlgendusruumi avarumisega, sest „[t]ähendused kultuurimälus mitte ei „säili“, vaid kasvavad“ (Lotman [1985] 2013b). Kultuurimälu ei kujuta endast mitte staatilist arhiiviriivulit, vaid võimalike variatsioonide, sh transmeedialiste variatsioonide ruumi (vt Rigney 2005, 21). Nii ei asenda ekraniseeringu vaatamine allikteksti lugemist ja koolitunnis oleks viljakaim võimalik lahendus tutvuda ühe teksti eri adaptatsioonidega ning arutleda nende pinnalt invariantsete (kõigis versioonides esinevate) elementide ning meediumipäraste või ka autorist ja ajastust tulenevate variatsioonide üle.

Tekst kui arhitektooniline süsteem

Sisuliselt kõiki, ka olulisimaid tekste ei mäleta me tervikutena, vaid osakeste pinnalt tervikut taasluues. Juba raamatut (ehkki see kehtib samamoodi teistegi kunstiteoste kohta) saab käsitleda arhitektoonilise süsteemina, mis avaldub põhimõttel *pars pro toto*: selle arhitektoonilisi elemente, nagu pealkiri, peatükk, esimene ja viimane lause, kaanekujundus jt, tõlgendatakse tekstilise terviku mudelitena. Samal ajal aga on need tervikud omavahel erinevad, võimalik et vastukäivadki. Esmase teksti ümber kasvab kultuuri vastuvõtmisel aga terve metatekstiline kihistus. Selle hulgas on autori kommentaarid, ees- või järelsõna, juba eelpool mainitud turundusmaterjalid treileritest esitlusürituste ja tarbekaupadeni. Koordineeritud tekstide kõrval on aga ka kriitika eri meediaväljaannetes ning fännilooming, mille seas võib leiduda nii parodiaid, matkimisi kui edasiarendusi eri meediumites. Valdavalt on sellised metatekstitid kokkusurutud ja katkendlikud versioonid algtekstist, mis toimivad katalüsaatoritena tervikukujutelma loomisel. Siingi võib tulemuseks olla nii üksteist täiendav kui vastuoluline kooslus.

Killustumine ja alternatiivsete tervikute esiletoomine on digitaalsele ja eriti hüpertextilisele veebikeskkonnale laiemalt omane. Ühelt poolt on see andnud alust kriitikaks. Näiteks on omajagu võrdlevalt analüüsitud paber kandjal ja ekraanilt lugemist (Kong jt 2018, Myrberg 2017, Walsh 2016, Singer ja Alexander 2017, Noyes ja Garland 2003), tuues esile trükitekstide eelised pikemate ja keerulisemate sõnumite süvitsi mõistmise ning pikaajalise mäletamise vaatepunktist. Pole veel täiesti selge, kas sellised tulemused põhinevad ekraanide olemuslikel tunnustel või tulenevad enam tarkvara praegusest arengust ja kasutuspraktikast, ehk turu- ja tähelepanumajandusele orienteeritud toimimisloogikast. Üha lühenevad tekstid – kirjelduse asemel piltide kasutamine, verbaalsete sõnumite punktloeteluna esitamine, nanotekstide (ülilühikesed versioonid, vt Scolari 2013) fenomen laiemalt – üha kiiremas tempos on kaasa toonud kärsituse, mis sunnib iga „tühja“ hetke ekraaniga sisustama ja see omakorda eeldama uute sõnumite pidevat pealevoolu. Viimaste sisuline funktsioon on sageli küll faatiline, ehk kommunikatsiooniprotsessi enese käimas- ja suhtlusõrgustiku alalhoidmine, mitte uue informatsiooni vahendamine.

Sellisele rahutule vaatele vastukaaluks võime toimuvat kirjeldada teisalt ka lugemisprotsesside demokratiseerumisena, mis eelkõige peegeldub võimaluses lülitada tekstifragmente erisugustesse tervikutesse ning panna neist kokku individuaalne lugemis- või õpirada. Terviku mõiste vajab selles kontekstis täpsustamist ja ülevaatamist. Siingi võib vastandada lineaarset ja ruumilist tervikukäsitlust, millest esimene on omane sõnapõhisele trükimeediale ning teine digitaalsele keskkonnale. Viimast iseloomustavad ühtlasi assotsiatiivsus ja mosaiiksus, esmapilgul eraldiseisvate (ja eri allikatest pärinevate) fragmentide sidumine valitud tunnuse

alusel uueks koosluseks. Selliste kollektsoonide loomine pildilisest, helilis-pildilisest või sõnalisest materjalist on üks veebipõhises digikeskkonnas levinud praktika (Baron 2014, 154–155; Torlasco 2011), seda nii tavakasutajate seas kui ka näiteks professionaalsetes filmiarhiivides, kus on kasutusele võetud metaandmete standard EN 15907, mis võimaldab tervikuna kirjeldada ühe filmi eri versioone, remikse jne, mis on digitaalsele keskkonnale loomuomased.

Üheks näiteks, mida sageli tuuakse digitaalse keskkonna demokratiseeriva toime iseloomustamiseks, on suuremahulised multimodaalsed kultuuriarhiivid ja andmebaasid, mille eesmärgiks on tuua inimkonna kultuuripärand iga internetikasutaja jaoks hiirekliki kaugusele. Praktiliselt on massdigiteeritud pärand aga ligipääsetav üksnes läbikirjeldatuna ehk kvaliteetselt metaandmestatuna, sest vastasel juhul jõuab suurem osa kasutajaid vaid väga väikese osani kogust. Metaandmeid võime vaadelda kui metakeelt või kui „vahendit, mille abil esitatakse objekti kompleksust lihtsamal kujul“ (Pomerantz 2015, 11). Kirjeldavad metaandmed võtmesõnade kujul või visuaalkunsti puhul ka näiteks värvikoodidena kujutavad endast tervikteksti mudeleid, ehk siin on keskne koht samuti osa ja terviku suhete dünaamilikal. Mudel on aluseks tervikukujutelmale ning näiteks dokumentaalsete tekstide puhul tähendavad erid mudelid ka erisuguseid rekonstruktsioone tegelikkusest (Ibrus ja Ojamaa 2018). Andmebaasis kasutatav kirjelduskeel, eeskätt selle leksika, määrab omakorda võimalused eri tekstide seostamiseks. Sellel mehhanismil toimivad ka soovitusalgoritmid, millel põhineb valdav osa näiteks muusikaplatvormi Spotify või audiovisuaalsisu platvormi Netflix kasutusest. Soovitusalgoritmide mõjul on omajagu muutunud ka kultuuri lugemis- ehk tarbimisharjumused. Marika Lüders (2019) on Spotify näitel kirjeldanud kasutajate suunamist arhiveerimise harjumusest avastamise suunas. Kui muusikaplatvormi algusaastatel kasutati seda eeskätt varem teada olevatest lugudest isiklike (staatiliste) kollektsoonide loomiseks, siis arenduse käigus on kasutajaliidese ja soovitusalgoritmide kaudu suudetud kuulajate fookus viia ennekõike uue muusika avastamisele, mis omakorda peaks pikendama kuulamis- ehk ühtlasi platvormi kasutusaega.

Lugemine kui dialoog

Tähendused pole kunagi eksisteerinud teksti sees, vaid sündinud lugemise protsessis dialoogis lugejaga tema kaasaegse kultuuriruumi interdiskursiivsel ja intermeedialisel väljal. Jack Andersen on Lev Manovichi uue meedia käsitlese pinnalt pakkunud välja kokkuvõtte vastavatest tekstioperatsioonidest: „sündmuste, inimeste, teemade, teadmiste või informatsiooni järjestamine, loetelude koostamine, korrastamine, struktureerimine, võtmesõnastamine, otsimine või arhiveerimine struktureeritud kogudes, näiteks andmebaasis, otsingumootoris või arhiivis

algoritmide, hüperteksti või inimeste kaasabil" (Andersen 2018, 1135–1136). Ükski lugemisviis ei ammenda kõiki tähendusi, mis tekstis peidus, ning seega on eri vaatepunktid üksteist täiendavad. Juri Lotman (1991) on kirjeldanud 5 teksti „sotsiaalkommunikatiivset funktsiooni“, mis seisnevad eri tekstitasanditega peetud dialoogides. Tekstiga suhtlemise protsess on ühtlasi autokommunikatiivne protsess ning ka üks ja sama lugeja võib eri hetkedel ühe teksti erisugustesse tõlgendusraamistikesse lülitada. Internetipõhine digiajastu on lugemisega kaasneva tähendusloome dialoogilisuse aga ehk veelgi selgemalt esile toonud. Tehniline võimekus kultuuri-tekstide kättesaamiseks, nende üle reflekteerimiseks ja uusversioonide loomiseks koos tulemuste potentsiaalselt ülemaailmse avaldamisvõimalusega on käibele toonud nn osaluskuultuuri (Jenkins 2009, 2012, Burgess ja Green 2018) mõiste. Selle kõrval on inglise keeles käibel ka sõna *producer* (Bruns 2009), sõnadest *producer* (produtsent, tootja) ja *user* (kasutaja), viitamaks asjaolule, et veebipõhine lugemine on (lisaks ülalkirjeldatud kollektsoonide kureerimisele) sageli ka varieerimine ja loomine (vt nt Chua 2011). See omakorda rõhutab tekstide seerialisust ning konteksti võtmerolli tõlgendusprotsessides.

Haridusteadlane Yoram Eshet-Alkalai (2004, Eshet-Alkalai ja Chajut 2010) on välja pakkunud digitaalse kirjaoskuse tüpologia, mille üheks osiseks on reproduktsiooni ehk uuskasutuse oskus (*reproduction literacy*). Selle tuumaks on olemasolevate tekstide ja/või nende osiste loominguline ümbertöötlemine. Ühes kolleegidega on Eshet eri pädevusi eri vanusegruppide (keskkooliealised ja 30–40-aastased) lõikes võrrelnud ning leidnud, et reproduktsioonioskus on üks väheseid digipädevusi, mille tulemused olid paremad vanemal vanusegrupil, kusjuures 5 aastat hiljem läbi viidud uuringus vahe nende kasuks vaid kasvas. Esiteks rõhutab see taaskord, et tekstide tõlgendamise ja seostamise oskus on selgelt lugemuse ja kultuurikogemuse küsimus, ning teiseks heidab seega kriitilist valgust digitaalsuse ja digipädevuste mõtestamisele üksnes tehnoloogilises võtmes. Kahtlemata on koodikirjutamise tunnid ja robotikaringid väga olulised, kuid selle kõrval pakub digihoidlates sisalduv kultuuripärand võimalusi fragmente lõika-ja-kleebi-meetodil kombineerides ja täiendades uusi sõnumeid luua ning seda kaudu praktiseerida tehnilistele oskustele lisaks ka tähendusloomelisi pädevusi. Euroopa meediahariduse eestvedaja Divina Frau-Meigs on samale probleemistikule tähelepanu juhtides pakkunud tuleviku meediakirjaoskuse juhtlauseks „Ei mingit kodeerimist ilma dekodeerimiseta“ (*No coding without decoding*: Gabinete 2014).

Osakeste varieeriv kordamine on õigupoolest üks kultuurimälu baasmehhanisme (Lotman [1985] 2013b). Digitaalses keskkonnas on see aga selgemini esil ning käivitanud seadusandluse muutmise protsessidki, mis võiksid toetada veebikeskkonna toimimist mitte üksnes liberaalse turumajanduse-, vaid üha enam ka avaliku

kultuuri ruumina (vt Stainforth ja Ruiz 2019). Trükitekstide materiaalne üheversioonilisus on vastastikseoses ka ühe korrektse keelesüsteemi ja -kasutusviisiga. Digitaalse kultuuri ruum sarnaselt suulise kultuuriga pakub selles osas oluliselt suuremat paindlikkust. Nii avarduvad ka kultuuripärandi lugemis- (vaatamis-, kuulamis-)võimalused ja -viisid. Üks omajagu levinud praktika digitaalsete videote keskkonnas (nagu YouTube või Vimeo) ongi keskenduda ühele stoppkaadrite või väga lühikesele katkendile. Videote kommentaaridest võib leida viiteid sekundi täpsusega ajahetkele, mil soovitatakse video peatada, et märgata mõnd naljakat, üllatavat, õõvastavat, vastuolu paljastavat vm detaili, mis terviku lineaarsel jälgimisel kaotsi läheks. Võrreldavad praktikad on käibel ka näiteks muusikaplatvormil Soundcloud. Valitud tekstiosade digitaalset annoteerimist on välja pakutud ka kirjandushariduse vaatepunktist perspektiivika meetodina (Clapp jt 2020). Platvormil „Identiteet Ekraanil“ oleme rakendanud digitaalset tekstiotsingu võimalust valitud tekstikihide eksplitseerimiseks „Tõe ja õiguse“ esimeses osas. Sellisel meetodil saavad õpilased oluliselt detailsemalt – konkreetseid tekstikohti kõrvutades – analüüsida kasvõi Piibli teemat, mis tervikteksti paberraamatust lugedes n-ö teiste ridade vahele hajub. Ka on tekstiotsingu põhine topograafiline lugemine võimaldanud Tammsaare teose näiteks keskkonnakriitilist lugemist ja loomade teema esiletõstmist, et lahata teistesse liikidesse ja looduskeskkonda suhtumise muutuseid 19. sajandi külast läbi 1920. aastate tänapäeva.

Ülaltoodud praktikaid ja nendega seotud tekstitüüpe võib kirjeldada divergentsi (pihustumise) mõiste kaudu, mis kultuuris eeldab ka vastassuunalise ehk konvergensiprotsessi (koondumise) käivitumist. Kui digitaalne lugemine tähendab ühtaegu ka vaatamist ja kuulamist ning tehniliselt on võimalik väga suurte tekstimassiivide hüperlingitud koosesitamine, sealjuures alg- ja metatekstide kooslused, siis on lugemiskogemus ilmselgelt heterogeensem ja volavam kui paberraamatu puhul, ent ka sünteesiva mõõtme eksplitseerimine on seda olulisem. Algteksti lugemisviiside (kohati lausa kaootilise) pihustumise tasakaalustamiseks pakuvadki võimaluse digitaalsed hariduslikud platvormid, millel kontseptualiseeritakse ning tuuakse ristmeedia vahenditega esile teksti kultuuris eksisteerimise tervikumõõde, sh teksti ja konteksti suhted. „Haridus Ekraanil“ platvormidel oleme näiteks esitanud Kivirähki romaani „Rehepapp ehk November“ koos arvukate sekundaarsete tekstidega kirjandusteksti ekraniseerimise problemaatika raamistikus, Leelo Tungla romaanisarja „Seltsimees laps“ ning teisi ajalootekste mineviku transmeediaalse vahendatuse kontseptsiooni valguses. Nüüdisaegsed multimodaalsed lugemisviisid ärgitavad pärandiga suhtlema aktiivset veebielu elavaid noori lugejaid ja fragmendi digitaalne lugemine võib suunata ka paberil terviku juurde. Sel moel toetavad digitaalsed hariduslikud platvormid ühtaegu nii kultuuri sidusust kui uuenemist.

Teksti digitaalne lugemine

Eelnevast tulenevalt tuleb kõigepealt kokku võtta ka digikultuuri jaoks olulised tekstitunnused (vt joonis 1):

TEKST			
tasandid	Tekstisisesed seosed (semiootiline ressurss)		Tekstivälised seosed (tervikumõõde)
struktuur	materjali struktuur (semiootiline ressurss)	 Teksti struktuur 	transtekstiline tervik (arhitektoonika)
tekstilisus	tekstiline eripära	 Teksti poeetika 	intertekstiline eripära
diskursiivsus	diskursiivne eripära	 Teksti interdiskursiivsus 	interdiskursiivsuse võimalused
meediumilisus	meediumiline eripära	 Teksti transmeedialisus 	intermeedialisus
platvormilisus	platvormiline eripära	 Teksti ristmeedialisus 	multiplatvormid või digitaalsed keskkonnad

Joonis 1. Tekst.

1. Teksti struktuursus, mille aluseks on seos materjali struktuuri ja transtekstilise terviku ehk arhitektoonilise ülesehituse vahel. Seejuures on arhitektoonika komplementaarne mõiste ning võib hõlmata nii teksti, raamatu kui digitaalse platvormi arhitektoonikat.

2. Teksti kunstilisus, mida saab hinnata teksti kompositsioonilise, žanrilise ja stilistilise eripära analüüsi abil võrdlevalt selle teksti olemuslike intertekstiliste seostega. Need traditsioonilised tunnused aitavad mõista ka digiajastu loogikat. Kunstiline tekst oma struktuuriga osaleb kommunikatsiooniprotsessis sõltumatu

tervikuna. Käivitades aga ka tõlgenduste, arvustuste jt tekstide jada, võib ta olla osa kultuuri divergentsist, prototekst metatekstide süsteemis. Kui aga metatekstit ühendatakse prototekstiga üheks tervikuks raamatuna, siis saab tekst osaks kultuuri konvergentsist (vrd Pearson ja Smith 2015, Collard 2014, Brillenburg Wurth jt 2013, Jenkins 2006, Genette 1997a, b). Raamat on artefaktina teksti vahendaja, ühtlasi moodustab ta teksti tõlgendusruumi (saatesõnad, illustratsioonid, kommentaarid, sõnastikud jms) ja sellisena suhtlemisruumi lugejaga. Raamat on ka kognitiivne vahend kultuuridevahelises kommunikatsioonis ning ta võib evida haridusliku platvormi funktsioone, eriti siis, kui me räägime digiraamatust.

3. Teksti interdiskursiivsus tähistab teksti diskursiivse eripära dialoogi eri diskursustega. Kultuuripärandi algselt täiskasvanutele mõeldud osa kohandamine lastele, kõrgkultuuri tunnuste vahendamine populaarkultuuri vahenditega ja seda ka ühe raamatu raames (adaptatsioon koos näidetega originaalist). Mida enam raamat digiteerub, seda kergem on diskursiivseid tunnuseid ühe terviku kaudu vahendada).

4. Teksti transmeedialisus tähistab teksti samaaegset esitlust eri meediumites. Digitaalses keskkonnas on lihtne liikuda ühest meediumist teise ja lugeda või tarbida teksti kas algses versioonis või mingis vahenduses (näiteks kirjandusteosega suhestumine ekraniseeringu või animeeritud lühiversiooni kaudu). Analüütiliselt tähendab see vajadust laiendada intersemiootilise tõlke mõistet ka intermeedialisele vahendamisele. Kultuuriliste vahendusprotsesside (kultuuritõlgete) analüüsis vajavad eristamist nii tekstide meediumiline tähendusloome kui meediumite tõlgitavus. Kui tekst eksisteerib algselt trükitud raamatu kujul, mida on vahendatud filmi, teatrietenduse ja koomiksina, siis on oluliseks analüüsivõtteks meediumilise osatähtsuse tuvastamine. See eeldab võimet võrrelda teksti sisulist eripära tema (inter)meediumilise eripäraga, kasutades selleks niisuguseid mõisteid nagu kirjanduslikkus, filmilikkus, teatri- või koomiksipärasus jne. Kui kultuuripärandisse kuuluv klassikaline kirjandusteos kätkeb eelkõige kirjanduslikku eripära, siis tänapäeva kultuuris saab rääkida ka kirjandusteose filmilikkusest (näiteks Kivirähki „Rehepapp”) või teatripärasusest. Vastavalt võib ka ekraniseerimisviisis tuvastada erisuguseid filmilikkuse ja kirjanduslikkuse vahekordi. Omaette probleemiks saavad digitaalselt loodud tekstid ja digitaalsuse parameetrid kõrvuti kirjanduslikkuse, pildilikkuse või filmilikkusega. Sama käib tavatekstide digitaliseerimise kohta.

5. Teksti ristmeedialisus vastandub transmeedialisusele funktsionaalsuse poolest. Transmeedialisus tähistab hajutatud tekstikooslust, mis on kultuuridünaamikas aja jooksul tekkinud ja mida ühendab abstraktne narratiivne maailm. Kui kollektiivses kultuurimälus saab seda maailma kirjeldada algteksti seerialisuse ja variatiivsuse kaudu, siis individuaalses kultuurimälus tekib see kindlate versioonide põhjal ja mäletamine ise ei sõltu mitte algsest meediumist, vaid indiviidile kõige omasemast

meediumist. Kirjaliku kultuuripärandi tundmine ekraniseeringute kaudu on samuti kirjanduse mäletamine ja pärandi elushoidmine. Ristmeedia on aga lõimitud sihipärasus, mis kasutab transmeedialist kooslust (tavaliselt vaid mingit osa sellest) kindlatel eesmärkidel – turunduslikel, hariduslikel, poliitilistel jms. Digiajastu nähtusena on ristmeedia seostatav digitaalsete platvormide arendamisega. Siin võib täheldada kaht tendentsi. Lõimitud sihipärasus võib väljenduda strateegilises seoses eri platvormide vahel näiteks mingi reklaami- või turundusstrateegia raames, mis on suunatud nii veebiväljaannetesse kui mobiilirakendustesse. Mõlemad võivad omakorda olla seotud trükimeedia ja televisiooniga. Lõimimise aluseks on sellisel juhul funktsionaalne dominant, millel sihipärasus põhineb. Teisalt on eriti hariduslike platvormide puhul põhjust rääkida lõimivast tervikuloomest, mis tähendab kõigepealt erimeediumiliste terviktekstide või fragmentide ühendamist kontseptuaalseks tervikuks. Näiteks saab transmeedialist varieerumist tõlgendada kultuuripärandi väärtustamisena ja multimodaalse säilitamisega kultuurimälus.

Loetletud tekstitunnused on osa kultuuridünaamika ja digikultuuri arenguga kaasnevatest tekstide ontoloogilistest muutustest. Tekstide varieerumine kultuuris on käsitletav kultuuritõlkena ja mingis mõttes on enamik tekste kultuuritõlkelised:

- 1) tekstid on kultuuriruumis kõrvuti nende vahendustega eri meediumitesse ja diskursustesse ning see kooslus kujundab kultuurikogemust;
- 2) tekstid on osa multimodaalsest ja intersemiootilisest digitaalsest lugemisest, millel põhineb kultuurivahendus; digitaalne lugemine on nii analüütiline kui komplementaarne, sidudes verbaalse teksti mõtestamise ka selle visuaalsete, auditiivsete ja audiovisuaalsete versioonidega;
- 3) kultuuritõlke kui teksti digitaalse vahenduse kompleksne analüüs eeldab vahendustasandite eristamist:
 - a) terviktekstide transmeedialise koosluse tasand (kirjandusteose filmi- ja teatriversioonid, pildiromaanid, audioraamatud jms);
 - b) fragmenteerimise või lühitõlgenduste tasand (lühiloengud kui suulised kokkuvõtted; fännikirjandus kui tekstide täiendamine ja hindamine; lühianimatsioonid ja -koomiksid, ajaliselt piiritletud lühiversioonid („Hamlet“ 30 sekundi või 3 minutiga), diskursiivselt piiritletud lühiversioonid („Klassika laiskadele“ jms).

Lühiversioonide ja fännikirjanduse tekstide hulk tingib ka kvantitatiivse analüüsi vajalikkuse ja suurandmete analüüsimeetodite kasutamise.

Trükitud raamat esindab tervikumöödet kultuuris, sisaldades võimalust ümbritseda tekst saatesõnade, illustratsioonide, sõnaseletuste ja kommentaaridega. Digiraamat kasutab samu võimalusi dünaamilisemalt, sest digikeskkonnas paiknedes on tema multimodaalsus trükitekstist palju rikkam, võimaldades nii audiovi-

MAARJA OJAMAA, PEETER TOROP

suuasete kui audiofailide kasutamist. Kui trükitud raamat ja digiraamat põhinevad terviktekstil, mida nad eri viisil lugeda ja tõlgendada aitavad, siis digitaalne platvorm võimaldab ühendada divergentsi ja konvergenti ning luua fragmentide ja tõlgenduste kontseptuaalse ühendamise kaudu tinglik tervik. See transmeedialisel koosolul põhinev tinglik tervik võimaldab luua teksti tervikliku esituse, väärtustades sellega klassikalist teost, osutades selle intersemiootilisele ja multimodaalsele tõlgendamisele kultuuris ja pakkudes lugejale analüüsikogemust.

Seega tekstide ja nende tõlgenduste killustatust (divergentsi) veebis kompenseerivad neid koondavad platvormid (konvergenti). Platvormikeskne kultuuriprotsesside tõlgendamine on üks suund uue meedia uuringutes, mis jaotub omakorda kitsamas tähenduses platvormikesksuseks ja meediumikesksuseks. Kõige üldisem on kultuuri muutumine osaluskultuuriks ekraanide vahendava ja ühendavale võime kaudu. Lev Manovich on väitnud, et tänapäeval

[. . .] pääsime enamikule meedia tüüpidele ligi igal arvutiplatvormil. Me võime vaadata kujutisi, videoid, tekstidokumente ja kaarte e-kirjas, brauseris, meie süle-, laua- ja tahvelarvutites, mobiiltelefonides, internetiühendusega telerites või autode ja lennukite meelelahutussüsteemides. (Manovich 2013, 229)

Samas rõhutab Manovich kõige iseloomulikuma tunnusena seda kergust, millega on võimalik ekraanil meediumite vahel liikuda.

Digitaalne platvorm loob eelduse kontseptuaalseks navigeerimiseks. Kui kultuurisemiootika keskseks mõisteks on olnud piiritletud tekst, siis eriti hariduslik digitaalne platvorm loob terviku mentaalsena, narratiivse maailma kaudu, mida saab eri moodi mõtestada, kuid mis siiski toimib tervikut loovana. Seega saab platvormist uus tervikuloomeline kultuurinähtus, mille mõistmiseks ja arendamiseks sobib hästi kultuurisemiootika. Kultuurilise ja ühildava kirjaoskusega seostub digitaalne kirjaoskus:

Digitaalne kirjaoskus teeb võimalikuks sellised mõtlemisvormid, mida traditsiooniline kirjaoskus sama hõlpsalt ei võimalda. Ilma nende mõtlemis- ja suhtlemisvormideta satuvad inimesed sotsiaalselt ja majanduslikult ebasoodsasse olukorda. Nad on võimetud mõtlema väljaspool meeles olevat tarkvara või väljendama end väljaspool trükitud lehekülje ebaoluliseks muutunud piiranguid. (Ventimiglia ja Pullman 2016, 42)

Platvorm kui digitaalne keskkond, selle transmeedialine sisu ja ristmeedialine strateegia on tänapäevase hariduse ja kirjaoskuse arendamise võtmemõisted.

Kultuuripärandi väärtustamiseks ja tänapäevaseks vahendamiseks hariduses pakuvad digitaalsed platvormid eeltoodute näitel niisiis olulist abi. Platvormi lõimitud sihipärasus kaasab kõigepealt õpilaste igapäevased digiharjumused, kasutab digitaalseid argioskusi ära nii probleemõppes kui loovuse arendamises. Lisaks võimaldavad platvormile koondatud erimeediumilised fragmendid õpetada tundma kunstikeeli ja kunstilise maailma tinglikkust, seega kirjanduslikkust, filmilikkust, teatripärasust jms. Selle lisandub arusaam, et kunstikeeli tuleb õppida nagu teisi keeli. Kunstikeelte tundmisega kaasneb ka tõlgendusviiside eristamine ja sallivus eri tõlgenduste suhtes. Kui kultuuris on terviktekstid kõrvuti nende fragmenteeritud esitusega ja raske on jälgida ühe teksti pihustumist kultuuris, siis platvorm aitab neist fragmentidest tervikkäsitlust luua.

Digitaalne lugemine tänapäeva osaluskultuuris toimub kahe protsessi mõju sfääris. Üheks protsessiks on tekstide pihustumine veebis, nende käibimine fragmentidena, mida võib omakorda käsitleda tekstide kokkusurutud tõlgendustena. See on see protsess, millele osutas juba oma algaegadel kultuurisemiootika:

Kunstiteoste puhul köidab meid nende esteetiline mõjujõud. Kuid neile võib läheneda ka teiselt, tavatumalt vaatekohalt: kunstiteosed on äärmiselt ökonoomsed, võimsad, tõhusalt korraldatud moodused informatsiooni säilitamiseks ja edastamiseks. Mõnigi nende üpris hinnaline omadus on unikaalne ja muudes inimese poolt seni loodud informatsioonikondensaatorites ja -edastajates teda ei esine. Ja samas: kui me tunneksime kunstiteksti ülesehituse kõiki saladusi, siis saaksime neid kasutada selleks, et lahendada üht tänapäeva teaduse kõige teravamat probleemi – informatsiooni kokkusurumise küsimust. (Lotman 2000: 90–91)

Selline nähtav pihustumine peidab endas tervikukujutelma loovat vastasuunalist protsessi, mille tulemusena saame rääkida transmeedialisusest, digitaalsetest andmebaasidest ja arhiividest. Teiseks protsessiks on teadlik ja nähtav terviku loome, mis põhineb varjatud pihustumisel – fragmente on palju, kuid nad on kontseptuaalselt ühendatud. Selle protsessi väljenduseks on digitaalsed platvormid ja õpikeskkonnad, ristmeedialine aktiivsus kultuuris.

Allikad

Andersen, Jack. 2018. „Archiving, ordering, and searching: search engines, algorithms, databases, and deep mediatization.” – *Media, Culture & Society* 40 (8), 1135–1150. <https://doi.org/10.1177/0163443718754652>.

Baron, Jaimie. 2014. *The Archive Effect: Found footage and the audiovisual experience of history*. Oxon, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203066935>.

- Bolin, Göran. 2010. Digitization, multiplatform texts, and audience reception. – *Popular Communication* 8 (1): 72–83. <https://doi.org/10.1080/15405700903502353>.
- Brillenburg Wurth, Kiene, Sara Rosa Espi ja Inge van de Ven. 2013. „Visual Text and Media Divergence: Analogue Literary Writing in a Digital Age.” – *European Journal of English Studies* 17 (1), 92–108. <https://doi.org/10.1080/13825577.2013.757014>.
- Bruns, Axel. 2009. „From Prosumer to Producer: Understanding User-Led Content Creation.” Ettekanne konverentsil *Transforming Audience 2009*, Londonis 3.–4. sept. 2009.
- Burgess, Jean ja Joshua Green. 2018. *YouTube: Online video and participatory culture*. Cambridge: Polity Press.
- Chua, Eu Jin. 2011. „A Minoritarian Digital Poetics of YouTube.” – *Screening the Past* 32. <http://www.screeningthepast.com/2011/11/a-minoritarian-digital-poetics-of-youtube/>.
- Clapp, Jeffrey, Matthew DeCoursey, Sze Wah Sarah Lee ja Kris Li. 2020. „...Something fruitful for all of us”: Social annotation as a signature pedagogy for literature education.” – *Arts and Humanities in Higher Education*, OnlineFirst. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1474022220915128>.
- Collard, Christophe. 2014. „Mediaturgy’s Troubled Tensions with Adaptation: Convergence or Divergence?” – *Adaptation* 7 (3), 265–274. <https://doi.org/10.1080/10304310903362734>.
- van Dijk, José, Thomas Poell ja Martijn de Waal 2018. *The Platform Society: Public Values in a Connective World*. New York: Oxford University Press.
- Eshet-Alkalai, Yoram. 2004. „Digital Literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era.” – *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia* 13 (1): 93–106.
- Eshet-Alkalai, Yoram ja Eran Chajut. 2010. „You Can Teach Old Dogs New Tricks: The factors that affect changes over time in digital literacy.” – *Journal of Information Technology Education*, nr 9, 173–181. <https://doi.org/10.28945/1186>.
- Gabinete. 2014. „Divina Frau Meigs on the Paris Forum: Media Literacy’s motto should be „No Coding Without Decoding!”” – *Gabinete de Comunicación y Educación* (veebileht), 23. mai. <http://www.gabinetecomunicacionyeducacion.com/en/news/divina-frau-meigs-paris-forum-media-literacys-motto-should-be-no-coding-without-decoding>.
- Genette, Gérard. 1997a. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- . 1997b. *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. Lincoln, London: University of Nebraska Press.
- Herman, David. 2009. „Editor’s Column: The Scope and Aims of Storyworlds.” – *StoryWorlds: A Journal of Narrative Studies* 1 (1): vii–x. <https://doi.org/10.1353/stw.0.0011>
- Ibrus, Indrek ja Maarja Ojamaa. 2018. „Newsreels versus Newspapers versus Metadata – A comparative study of metadata modelling the 1930s in Estonia.” – *VIEW Journal of European Television History and Culture* 7 (14): 123–137. <https://doi.org/10.18146/2213-0969.2018.jethc157>.
- Ibrus, Indrek ja Mervi Rajahonka. 2019. „Conclusions: Cross-Innovations Between Audiovisual and Education Sectors.” – *Emergence of Cross-Innovation Systems: Audiovisual Industries Co-innovating with Education, Health Care and Tourism*, toimetanud Indrek Ibrus, 105–111. Bingley: Emerald. <https://doi.org/10.1108/978-1-78769-977-920191013>.
- Jenkins, Henry. 2006. *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*. New York, London: New York University Press.

———. 2009. *Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century*. Cambridge (Mass.), London: The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/8435.001.0001>

———. 2012. *Textual poachers: Television fans and participatory culture*. New York and London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203114339>.

Kong, Yiren, Young Sik Seo ja Ling Zhai. 2018. „Comparison of reading performance on screen and on paper: A meta-analysis.” – *Computers & Education*, nr 123, 138–149. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.05.005>.

Kress, Gunther. 2003. *Literacy in the new media age*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203299234>.

Kroó, Katalin, toim. 2019. *The Book Phenomenon in Cultural Space*. Budapest, Tartu: Eötvös Loránd University.

Lotman, Juri. 1991. „Kultuurisemiootika ja teksti mõiste.” – *Kultuurisemiootika: tekst-kirjandus -kultuur*, 272–279. Tallinn: Olion.

———. 2000. „Inimesed ja märgid.” – *Vikerkaar* 14 (1): 85–91.

———. 2001. *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. London, New York: I.B. Tauris.

———. 2013a. *The unpredictable workings of culture*. Tallinn: Tallinn University Press.

———. (1985) 2013b. „Mälu kulturooloogilises valguses.” – *Akadeemia* 25 (10): 1731–1735.

Lüders, Marika. 2019. „Pushing music: Peoples continued will to archive versus Spotify's will to make them explore.” – *European Journal of Cultural Studies*. OnlineFirst. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1367549419862943>.

Manovich, Lev. 2013. *Software Takes Command: Extending the Language of New Media*. New York, London, New Delhi, Sidney: Bloomsbury.

Myrberg, Caroline. 2017. „Why doesn't everyone love reading e-books?” – *Insights* 30 (3): 115–125. <https://doi.org/10.1629/uksg.386>.

Noyes, J. M. ja Kate Garland. 2003. „VDT versus paper-based text: reply to Mayes, Sims and Koonce.” – *International Journal of Industrial Ergonomics* 31 (6): 411–423. [https://doi.org/10.1016/s0169-8141\(03\)00027-1](https://doi.org/10.1016/s0169-8141(03)00027-1).

Ojamaa, Maarja. 2019. „The literary work as a multi, inter-, cross- and transmedia text.” – *The Book Phenomenon in Cultural Space*, toimetanud Katalin Kroó, 76–80. Budapest, Tartu: Eötvös Loránd University.

Ojamaa, Maarja, Peeter Torop, Alexandr Fadeev, Alexandra Milyakina, Tatjana Pilipovec ja Merit Rickberg. 2019. „Culture as education: From transmediality to transdisciplinary pedagogy.” – *Sign Systems Studies* 47 (1/2): 152–176. <https://doi.org/10.12697/sss.2019.47.1-2.06>.

Pearson, Roberta ja Anthony N. Smith, toim. 2015. *Storytelling in the Media Convergence Age: Exploring Screen Narratives*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.

Pomerantz, Jeffrey. 2015. *Metadata*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Rigney, Ann. 2005. „Plenitude, scarcity and the circulation of cultural memory.” – *Journal of European Studies* 35 (1): 11–28. <https://doi.org/10.1177/0047244105051158>.

Scolari, Carlos A. 2013. „Lostology: Transmedia storytelling and expansion/compression strategies.” – *Semiotica*, nr 195, 45–68. <https://doi.org/10.1515/sem-2013-0038>.

MAARJA OJAMAA, PEETER TOROP

Singer, Lauren M. ja Patricia A. Alexander. 2017. „Reading Across Mediums: Effect of Reading Digital and Print Texts on Comprehension and Calibration.” – *The Journal of Experimental Education* 85 (1): 155–172. <https://doi.org/10.1080/00220973.2016.1143794>.

Sonzogni, Marco. 2011. *Re-Covered Rose: A case study in book cover design as intersemiotic translation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/z.169>.

Stainforth, Elizabeth ja Ana Baeza Ruiz. 2019. „Technologies of public culture: Heritage encounters with photography, television and the web.” – *International Journal of Cultural Studies* 22 (4): 595–611. <https://doi.org/10.1177/1367877918801036>.

Torlasco, Domietta. 2011. „Digital Impressions: Writing Memory after Agnès Varda.” – *Discourse* 33 (1): 390–408.

Torop, Peeter. 2019. „Book as/in culture.” – *The Book Phenomenon in Cultural Space*, toimetanud Katalin Kroó, 18–32. Budapest, Tartu: Eötvös Loránd University.

Ventimiglia, Phil ja Pullman, George. 2016. „From Written to Digital: The New Literacy.” – *EDUCAUSE Review* 51 (2): 36–48.

Walsh, Gemma. 2016. „Screen and Paper Reading Research – A Literature Review.” – *Australian Academic & Research Libraries* 47 (3): 160–173. <https://doi.org/10.1080/00048623.2016.1227661>.

Maarja Ojamaa – PhD, Tartu Ülikooli kultuurisemiootika teadur. Tema keskseteks uurimisteedeks on transmeedialised protsessid kultuuris ning kultuuripärand digikultuuri kontekstis. Koos Peeter Toropiga juhib ta TÜ semiootika osakonnas transmeedia uurimisrühma (haridusekraanil.ee).

E-post: [maarja.ojamaa\[at\]ut.ee](mailto:maarja.ojamaa@ut.ee)

Peeter Torop – PhD, Tartu ülikooli kultuurisemiootika professor. Tema teadushuvide hulka kuuluvad transmeedialised uuringud, kultuurisemiootika ja -teooria, tõlketeadus, tõlkesemiootika ning vene kirjanduse ajalugu 19. sajandil.

E-post: [peeter.torop\[at\]ut.ee](mailto:peeter.torop@ut.ee)

Cultural Heritage and Digital reading: Between Book and Platform

Maarja Ojamaa, Peeter Torop

Keywords: digital reading, transmediality, digital platforms, cultural heritage, semiotics of culture

Traditionally, books have been considered as one of the most valuable elements of culture (Kroó 2019, Torop 2019). Mediating unique literary/artistic texts, they also appear as models of culture. The book as a model of culture represents readiness to understand culture as a whole and the same attitude is echoed within the digital book. The changes that digitalization has brought along do not concern merely shifts in formats or new types of texts. From the perspective of cultural heritage, new ways of communicating with literary texts and changes in reading practices matter most. Hereby we suggest that digital reading is reading, watching and listening a conceptualized whole on a platform, where primary and secondary texts (and/or their fragments), interpretations, intersemiotic translations and instructions for users exist together. This conceptual whole has a transmedial nature.

Digital educational platforms may both undermine and facilitate accessibility of education as a common good. However, in the situation of the deluge of digital information, delimiting and systematizing information for educational needs is desperately needed and digital platforms offer a solution. Together with the Transmedia Research Group working at the Department of Semiotics at the University of Tartu, we have been developing the platform Education on Screen (Haridus Ekraanil) for secondary school students to help cultivate both cultural and digital literacies. In the present article we give an overview of the cultural semiotic principles that have been governing our work and that we suggest are especially relevant in the digital cultural space.

The digital environment allows to overcome spatial limitations of the pre-digital media and highlight the heterogeneity and fluidity of literary experience. Providing almost unlimited storage capacities, it also brings into question the principles of selection and organization of the material, raising new theoretical problems for textual analysis, from the unit for textual analysis to the boundary between text and context etc (Bolin 2010, 74).

We propose the distinction between crossmediality and transmediality as a methodological starting point. The crossmedia aspect hereby refers to the way the publishing of a literary text is increasingly accompanied by other (online) texts that together make up a relatively coordinated whole. In most cases these are compressed and fragmentary versions of the core text such as book trailers, book covers featuring a still frame from a cinematic adaptation, social media profiles etc. Thus, the crossmedia aspect consists in a pragmatic communicative strategy directed towards the receiver and the target text. The transmedia aspect concerns the spontaneous pulverisation of a text into a diversity of texts in different media. The spontaneity refers to the relative unpredictability of the artistic language of the authors of these new texts, which can appear over a very long period of time as we have seen in the continuing adaptations of canonical texts. This is in contrast with the coordinated manner in which most crossmedia texts enter culture over a much more limited time frame. Another distinction between the two is that the transmedia process is dominated by the source text as the individual parts are not coordinated mutually.

Printed book represents the holistic dimension of culture by offering the possibility of complementing the core text with forewords, illustrations, comments etc. Digital book uses the same possibilities in a more

S U M M A R Y

dynamic manner, because its multimodality is much richer and audio, audiovisual as well as other modes can be integrated into the whole in an organic manner. While both printed book and digital book are still based on one core text, then digital platform allows for the synthesis of divergence and convergence and creation of a conceptual whole on the basis of a series of fragments and interpretations. Such transmedial whole reflects the value of the canonic literary text in culture and at the same time allows for the experience of analysis of its intersemiotic and multimodal interpretations.

Maarja Ojamaa – PhD, researcher in semiotics at the University of Tartu. Her main field of interests are the transmedial processes in culture and cultural heritage in the context of digital culture. Together with Peeter Torop, she leads the Transmedia Research Group at the Department of Semiotics.

E-mail: [maarja.ojamaa\[at\]ut.ee](mailto:maarja.ojamaa[at]ut.ee)

Peeter Torop – PhD, Professor of Semiotics of Culture at the University of Tartu. His research interests include: transmedia studies, semiotics and theory of culture, translation studies, semiotics of translation, history of Russian literature of the 19th century.

E-mail: [peeter.torop\[at\]ut.ee](mailto:peeter.torop[at]ut.ee)